

„végül megtalálsz az ünnepet?”

1. A koncert mint nem mindennapi szertartás Egyed Péter második verses-könyvének* a kerete. A verseknek a költő fiktív külső kerettörténetet teremtett. Az esemény színhelye pontosan meghatározott: „A koncertet a ... várbán rendezték, a zenekar a vár fokán, a hallgatóság a völgyben, az erősítők a hegy oldalában” (10.), illetve: „1359-től ez már királyi vár s az erdélyi vajdák illetékéhez tartozott” (90.). A történet középpontjában P. G. kolozsvári gitáros életútja áll. „Búcsúkoncert, gondolta, de nem sóhajtozott, mert az alatt ülőket elfújta volna a szél, mégis — búcsúkoncert, miért, hogyan, de hát miért kell nekem búcsúznom, miért nem megy tovább?” (10.) — olvashatjuk nyitányként P. G. magánbeszédét. A későbbiekben, a szertartás-jelleget hangsúlyozandó, így elmélkedik P. G.: „Önök azt hiszik, hogy mi nem gondolkodunk. Csakhogy mi másképpen is gondolkodunk: az ösztöneinkkel, az érzelmeinkkel, a kezünk és arcunk játékával; s a lábunk tétova lépései is gondolkodnak, amikor egy kihalt városban nem tudunk mit tenni magunkkal. De mi megtanuljuk felfogni és elviselni magunkat.” (24.)

Másutt narratív és leíró részekkel találkozunk. Az egész könyv atmoszférájára fokozott érzelmi telítettség, az indulatok gazdagsága és sokrétűsége jellemző. Ami érthető is, hiszen kivételes szertartásról — búcsúkoncert! — van szó. Erre az eseményre így emlékezik vissza — levélben — a koncert végére váratlanul eltűnt gitáros: „Ő, ez volt a koncert, az igazi: / a szitakötők is megrészegedtek és rabjai lettek a hangfolyónak, / két tölgyfa elvesztette az eszméletét, arca bukott, / a füvek lélegzetállítva hallgatták a hulló csillagok / szétrobbanó pétérdáit, odalent néhány medve olvadozott / a gyönyörűségtől —” (A búcsúkoncert).

2. Az egyes költemények mint a koncert műsorának számai, darabjai tételvezetők. Ezekre figyeljünk mint kivételes értékű költői alkotásokra. Mert jelentős teljesítmény az Egyedé; ő helyzetünk és sorsunk egyik nélkülözhetetlen művészi látatója. „...mi nem a látványt / akarjuk, hanem a látást” — fogalmazta meg tételesen is egy helyütt. A küzdelmet vallja követendőnek mint legfőbb parancsot: harcolni akar a holnapért, segíteni, figyelni, „hogy hova húznak” a percek, a „kiháló fehér sasok” (Óda a szabadsághoz).

És tisztánlátásról, tudatosságról tanúskodik az *Újabb férfidal* című versben megfogalmazott eszmeiség is. Vitázva fogalmazza meg cselekvési programját:

*s nem segíthetünk már semmi kabalával,
csak ha több utat s több kezet
s fegyverszerű emlékezetet
képzeliünk újra e gerilla-létben,
perzselt szakáll-maszokban,
vérttelen, sebezhető téiben.*

Kulcsversnek minősíthető *A párdúc és a sorsvonalak*. A cím a költemény leg-erősebb képének (metafora) két elemét rendeli egymás mellé, és különálló motívumokként mutatja föl őket: A párdúc és a sorsvonalak. (A kiemelés tőlem — B. J.) A költemény első sora pedig félreérthetetlenül közli, hogy a két elem egyetlen képalkotó része, és imígyen önálló léttel nem rendelkeznek: „Az éjszakában csendes párdúccok osnának, a sorsvonalak.” A cím és az első sor között feszültséggóc keletkezett, ami a továbbiakban sem oldódik föl.

A költeményben e két elemnek különös működését figyelhetjük tehát meg: mint különálló motívumokról veszünk tudomást róluk kezdetben, de nem tudunk eltekinteni ama tényről sem, hogy ezek egyetlen komplex kép elemei csupán, és egymásra vonatkozásuk, villódzásuk a befogadói tudatban elkerülhetetlen. Nem tudunk eltekinteni eme oszcillációtól akkor sem, amikor így kérdező a költő az Én után: „ki vagy te, hogy a párdúcczemek úgy követnek?” Az Én sorsa elől nem menekülhet. Hiszen: „testében köröz a fülelő párdúc!” És hiába a fölháborodás is,

* Egyed Péter: *Búcsúkoncert*. Kriterion Könyvkiadó. Buk., 1981.

mert éjszaka van ott kinn, és „csendben alszik a lakosság, nem zörrennek az ablakok”.

3. A felnőtté válás feltételezi (egyrészt) a világ dolgainak, jelenségeinek bizonyos fokú érzelmi és értelmi elsajátítását, az egyéniség cselekvési mezejének szigorú kijelölését s a döntés és választás magabiztos végrehajtását az alternatívák kínálói élet terein.

Miért van szükségünk ugyanakkor egy gyermekkorra emlékeztető élményvilágra? (Mit rejtenek magukban az „ékköves” dalok?) Talán azért, mert valami olyan természetű harmónia megléte sejlik föl ott, ami a felnőtt számára hiányként „létezik” csupán. A *Bevezető férfidalhoz* című költemény első szakaszának komplex képei a természetnek és az embernek emez „ösegységre” jellemző vonásait érzékeltetik. A visszaemlékezés erre a korra: „révület és sóvárgás.” Nostalgia: „éveken át egy dalt hallottam, tudom, / mások is.”

A fiatal Lukács például az eposzok „világkorszaká”-t idézi nagy költői invencióval: „Boldog kor, melynek a csillagos ég a járható és bejárni való utak térképe, melynek útjait a csillagok fénye világítja meg. Minden új a számára, és mégis régtől fogva ismerős; kaland és mégis birtoklás. A világ tágas és mégis otthonos, mert a lélekben lobogó tűz egylényegű a csillagokkal; élesen elválik egymástól a világ és az én, a fény meg a tűz, és mégsem válnak soha egymástól örökre idegenekké; mert a tűz lelke minden fénynek, és fénybe öltözik minden tűz. Így a lélek minden tette értelmes és kerek e kettősségben: teljes az értelemben és teljes az érzelmeiben; kerek, mert cselekvés közben önmagában nyugszik a lélek; kerek, mert tevékenysége különválik tőle, s önmagává válva megleli saját középpontját, és zárt kört húz maga köré.” (Lukács György: *A regény elmélete*. Bp., 1975. 493.)

A dal mint e világ egyik nagyon fontos eleme, jelöli az egész zárt ősi egységet az idézett költeményben: „annak az egykori dalnak a cserepeit / gyűjtögetem.” A dal motívuma köré épül föl ez a nagyon tudatosan megalkotott költemény. Négyezer forduló elő a négy szakaszban. Először határozatlan névelővel (*egy dal*), és még ugyanebben a szakaszban sugallja ennek gazdag összetettségét a költő (2–9. sor), hogy a következő szakaszokban félreérthetetlenül erről a dalról beszélhessen („arra a dalra”, „annak az egykori dalnak”), sőt, az utolsó szakaszban értekelni is, és e mellett a világ mellett foglal állást:

... meg kell keresnem azt a régi utat,
tárgytalan és fénytelen napokban is azokra
az ékköves dalokra kell vadásznom.

(Bevezető férfidalhoz — Kiemelés tőlem. B. J.)

Jeleznünk kell azonban, hogy a döntéshez érzelmi megpróbáltatásokon keresztül jut el az Én. A második szakaszban a döbbenet és a sírás jelzi e pontot („... mint egy elhagyott / falu utolsó lakójában szakadt fel bennem a sírás —”), a harmadikban pedig a fájdalom és kétségbeesés: „jaj nem hátrább, jaj előrébb — tehát valahogyan.”

S milyennek minősíthető a búcsú és elválás — saját magadtól? Melyik enéd-től kell búcsúznod, hogy ez még a legrettenetesebb búcsúzásokhoz sem hasonlítható? És miért? (*A búcsú retorikája*) Maradunk pillanatnyilag a kérdésekkel.

A történelem ideje és „öntőformái” mégis — kikerülhetetlenek: ebben valószínűleg megmagad. Ha kétségek gyötrőnek, akkor is. „Kronoszé lettél s hiába sívítanak / a vészbanyák a lazúrparton, / már óceáncseppek üzennek / a benned lakó végtelennek: / / Mivé válsz? Mivé válsz?” (*Tengerparti sétalovaglás*)

4. Milyen lehetőségek maradnak a világ „nullpontjára” került Én számára? „... sorsod sincs, csak puszta / lét vagy, akit létezése nem kívánt / / az időbe beavatni” — olvassuk *Az utolsó szó* című szonettkorszorújában. A szeretett lény eltűnése és elviselhetetlen hiánya — „arcának tűnő parazsa átitat. / Arnyék lennél te is? Keresd, mi maradt / az utolsó szavak parazsa alatt” — lelki összeomláshoz vezet, a jövő kiiktatásához a személyiség tudatából. Eltűnik ama világ teljessége, amit két ember teremtett (és csakis két ember teremthet!) meg:

Ó, hol vagy egykori szóháza, s hol vagy
szavam tavaszi kútja, ki látott

-----
halványulnak egykori világok.

Az esszéíró Lukácsnál találkozzunk őszinte és nagy költői intenzitású gondolatokkal a „Mit jelenthet egy ember a másiknak?” problémájáról. Tőle idézzük: „Minden összetartozást csak a folytonosság tart életben, és annak megszakadásával eltűnik a múlt is [...]. És egy megszakadás — ha nem volt tudatos lezárás, elbúcsúzás, amely a múlt minden szálát az élő életből, és összefűzi, hogy

magában zárt, befejezett, de már műremekké merevedett egzisztenciát adjon neki —, minden megszakadás nemcsak a jövőt vágja el örökre, de megsemmisíti az egész múltat is. [...]

Tódnak a kérdések, lecsapnak a kételyek, zúgó boszorkánytáncot lejtenek a szabadon bocsátott lehetőségek. Kóvályog minden; minden lehet, és semmi sem biztos [...] Hol van egy pont és legyen bármilyen kopár és sivár és minden szépségtől és gazdagságtól messze elkerült, ahol biztosan megvethetné lábát az ember? Hol van valami, ami nem pereg ki, mint a homok, ujjai közül, ha ki akarja emelni az élet formátlan tömegéből, és fogni akarja, ha csak pillanatokra is? [...]

Benne lehetünk mindenki életében mélyen és igazán, de legbenső sorsával mindenki magára marad, még önmagával szemben is egyedül lesz.“ (Lukács György: *Ifjúkori művek*. Bp., 1977. 204., 210.)

A lelki válságok legmélyebb pontjáról is meg kell találnunk azonban az „új-jászületés útját“ — sugallja a költemény: „félúton álltod / / ne tántorítsd, sem hogy rád ösztökélt / sorsod oly idegen kezekből / a hiány-fényben kövülten várod.“ Van remény, hogy a szerelmet (házadat!) megőrizhesd. S a következő, utolsó előtti szonettben a tavaszmotívum is megjelenik, a szorongás azonban nem szűnik meg a lélekben: „hiába / van tavasz s csituló teled haragja; / végül megtalálad az ünnepet?“

A mesterszonett összegezi a komorságot és fájdalmat magukban hordozó motívumokat, és felvillantja a reményt is befejezőként: „Megjött az új szél, az a hatványakú.“

A szonettkoszorú — témája a szerelem — az egykor-volt harmóniának („ünnepe: a szerelem végső diadala“) az egyén számára biztonságot, integritást jelentő világát és a mai, téli idő társ nélküli gyötrő kiütkereséseit, az Én új létállapotát idézi. „Léted csak az utolsó szó élménye“ — összegez a mesterszonett címe, arra utalva, hogy az „új-jászületés“ az utolsó szó ereje biztosíthatja: „hatalmas / / erővel fog utolsó szavában / a kedves övni.“ Vigasztalódjunk végül ennyivel?

5. A személyiség helyzetére utal az otthon-gondolat (az ünnepmotívummal együtt a harmóniaigény kifejezője) erőteljes jelenléte is. Akárcsak Szócs Géza költészetében, Egyed verseiben is ezt a városmotívum fejezi ki:

*e város terei, utcája: már csak álom
tolakszik volt lépteidre, alássa;
nem a tied már ez a nyom*

(Befejezhetetlen terzinák a város elhagyásáról)

És ugyancsak ebben a versben olvasható az egyik legmegrendítőbb, homéroszi komplexitású hasonlat: „lelked, / mint a földgyalu orrán lógó kis bokor, / idegen, megszólíthatatlan, esett“. Ide kíváncznék a híres József Attila-képpel való összehasonlítás („A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog“), de van az Egyed-hasonlatnak egy számunkra aktuálisabb szövegkörnyezete is. A Kányádi-példázatra gondolok (a költészet hatalmáról), amelyben ama idős néniről van szó, aki kapát emelt a bulldózer elé.

Az összekötő szövegre való utalás is lényeges. A költemény önmagában egy életérzés (otthonhiány) szentvelen, tárgyias megfogalmazása. Hozzáolvasva azonban a narratív részt, az utalást egy magányos életre, megváltozik vélekedésünk a vers természetéről: nagy együttérzéssel, személyességgel és a dal műfaji ismérveire emlékeztetően megfogalmazott életérzést, emberi sorsot mutat föl a költő. A versre utaló rész a következő: „...egy ódon erdélyi város harangtornya alatt magányos, lehajtott fejű lány bandukol, P. G. így dalol:“ — s ezután következik az idézett vers. Az otthon gondolatát fejezi ki a *Dal az erdélyi városról*, *A Szamos szerelme völgyei*.

6. Hogy valóban szükség van bizonyos esetekben a verseskönyv-formára, a költemények és az összekötő szövegek egymásba építésére, azt a *Petőfi Freidorfon* című vers jelentésének felfejtése során is meggyőzően bizonyíthatjuk. Egyetlen jelenséget helyez előtérbe a vers Petőfi ürügyén: a lényegüktől megfosztott, kisajátított dolgok nem szolgálhatnak minket.

Egy század eleji, mintegy korabeli fényképről másolt, stilizált Temesvár-képet rajzol meg a költő — villamosjárattal és a Petőfi-emlékművel. Emellett nagyon fontosnak tartja — dokumentumként — beépíteni a verstestbe a három emléktábla szövegét, amelyek az emlékmű első és hátsó oldalán találhatóak, azért, mert a különböző történelmi pillanatokban (1899-ben, 1912-ben, 1949-ben) elhelyezett emléktáblák szövege önmagában is egy-egy korszak állásfoglalását, ideológiáját (is) jelenti Petőfi személyisége és költészete iránt. Az első két tábla például Petőfit mint a haza koszorús lantosát idézi, az utolsó pedig mint a világszabadság nagy költőjét.

Tehát egy jól megszerkesztett, több rétegű és szemantikailag nyitott verszöveggel van dolgunk, amely áttételesen költőjének magatartását is kifejezi. Azonban: e vers jelentése csak akkor mutatkozik meg a maga teljességében és többértelműségében, ha az őt megelőző narratív-szerzői szöveget is hozzáolvassuk. Íme, a szóban forgó rész: „S mikor kihál a zene az ujjak begyéből, akkor / arra gondolhatsz, hogy *műemlék* vagy valahol, / hogy a nyakadban *márványtáblát* viselsz vala- / milyen felirattal, hogy önmagad emléke vagy / látszata vagy, amint ott botorkálsz a villa- / mossinek között. Olyanok, mint egymásra haji- / gált halak széttagosított csontváza. *Virágot* / tesznek az emlékművek elé, a hátuk mögé pedig / más kerül: elől a jövő, hátul a múlt, de mi / történik azokkal az emlékművekkel, amelyek e- / löl-hátul táblákkal vannak tele?“ (kiemelések tőlem — B. J.) Íme, a narratív-szerzői rész kiemelt elemei kapcsolódnak a fent elemzett vers központi motívumaihoz, és fölerősítik annak jelentését.

7. Az utazás a modern költészet egyik alapmotívuma (l. Baudelaire, Rimbaud stb.). Általa újabb ismeretlen területeket vehet birtokba a költő. Az utazó-versek a legkülönbözőbb tér- és időbeli pontokat foghatják át. A fantázia teremtő ereje és szabadsága, a költői én preferenciái és döntései nyilvánulhatnak meg bennük különös formában. Baudelaire írja az igazi utazókról:

*De igaz utazók azok csupán, kik mennek,
hogy menjenek s szívük mint léggömb ring odább,
kik bolygó végzetük sodrától nem pihennek,
s ezt hajtják egyre csak, nem tudva mért: Tovább!*

(Az utazás)

Egyed Péter utazója a Nagy Déli Vasúton találatik, valamikor a századvégen: „Haladnék előre a vakító utakon, ösvényeken / széthulló vonatok, leszakadó ajtók, lángoló / talpfák, szikrázó gabonarakarok, a földön / és bennem égő sebetek ejt az idő kése —“ (*Képzelt utazás a Nagy Déli Vasúton — Pireuszig, XIX. sz. HEOc.*). Távol az otthontól és a társától, milyen lehet az álma utasunknak? „Amikor lélegzik: kedvesének tüdeje mozdul benne, / s a vágyakozástól kisimult tengerszemekké válnak / a bőr pórusai.“ A „hiányzó, totális ölelés“ ideje ez!

Megvalósítható végül az ünnep?

Borcsa János

Szomszédolás

a hatvanéves Adrian Marinónál

Több mint másfél éve a *Tribunában* megjelent egy interjú, amelynek készítője, a lap főszerkesztője, többek között azt kérdezte tőlem: „Mégfér-e két kritikus ugyanabban a házban?“ Válaszom így hangzott: „Igen, de csak abban az esetben, ha az egyik teoretikus, a másik hetente ír tárcakritikát, az egyik tudományos kutató, a másik szerkesztő, az egyik románul ír, a másik pedig magyarul. Ebben az esetben együttlakásuk, de együttműködésük is zavartalan lehet. Különben Kolozsváron lakom, a Rákóczi út 72–74. szám alatti épületben. Ugyanott, ahol barátom, Adrian Marino lakik.“

Ez a válasz kissé ironikusnak tűnhetik ma már, Adrian Marino hatvanadik születésnapja táján, ezért szeretnék ebből az alkalomból valamivel komolyabban szembenézni, a magyar olvasók színe előtt is, azzal az úgynevezett Marino-jelenséggel, amelyről annyi egymásnak ellentmondó elképzelés alakult ki a román szellemi élet mai nemzedékeiben, és amelyről valamelyes fogalmat alkothatott már magának a magyar olvasók egy része is. Ezért szeretném a lehető legsubjektívebb vallomással kiegészíteni az említett elképzeléseket és fogalmakat; persze, egy objektív érvényű Marino-portré kialakulásának-kialakításának a biztos reményében. Hiszen az idő úgyis a maga megérdemelt helyére tesz végül — valamikor — mindenkit.

Kezdem azokkal a tagadhatatlan különbségekkel, amelyek sokak szerint áthidalhatatlanul választják el egymástól Adrian Marinót (bocsánat a tolakodásért, de jeleztem, hogy subjektív leszek) — például Marosi Pétertől. Persze, előre jelzem olvasóimnak azt is, hogy e nagy különbségtétel végső célja mégis csak az, hogy a bennünket összekötő „uralkodó eszmék“ és irodalmi gyakorlat fontosságát

hangsúlyozzam. Induljunk el tehát egységünk érzékeltetése felé... különbözőségeink számbavételének az útján.

Adrian Marino felfogásában és gyakorlata szerint ugyanis az irodalomkritika mindenekelőtt a művekből kibontakozó esztétikai eszmék elemzése és bírálata. Marosi Péter viszont heti használatra szánt tárcakritikát ír, megelégszik az „első olvasó” szerepével, a könyvpiaci újdonságok elemző, értékelő bemutatásával. Ami azonban ennél is lényegesebb eltérés: A. M. ma nálunk az ilyenszerű tárcakritika-írás legszigorúbb bírálója, sőt ostorozója. Az első impressziókra támaszkodó bírálatot gyakran marasztalja el az impresszionizmus bűnében — én pedig éppen ilyen kritikát írok. Hogyan lehetséges azonban, hogy míg mások támogatása a mi állítólagos impresszionizmusunk ellen engem mindig rettenetesen felbosszant, addig az Adrian Marino éles bírálatai egyenesen lelkesítenek, emelik munkakedvettem, növelik igényességemet önmagammal szemben?

De folytathatjuk az A. M. és a M. P. közötti különbségtételt. Ő a román kultúra örök forrásain nevelkedett, én a magyarén. Ő nemcsak románul ír és olvas vagy vitatkozik, hanem franciául, angolul, németül, sőt, attól félek, spanyolul és portugálul is. Én csak magyarul gondolkozom, írok, olvasok és vitatkozom, románul, németül, franciául viszont csak olvasni olvasok „mindent”, beszélni azonban köztudomásúlag nem tudok. A. M. folyamatosan útban van, Európa és Észak-Amerika nagy könyvtárait és irodalomelméleti találkozóit járja; én itthon ülök Romániában s itt is főként Erdélyben, Kolozsváron. Ő nemcsak a román irodalomban keresi az esztétikai eszmék megnyilvánulásait, hanem a legmodernebb, legátfogóbb értelemben vett egész világirodalomban; én csak a magyar irodalomnak a Romániában írt kicsi területére zárkóztam be egy életre. Végül pedig: az ő irodalmi életútja viszonylag törésmentes volt; nekem viszont akarva-akaratlanul számolnom kell azzal, hogy van egy 1947 előtti Marosi Péter, aztán egy 1960 előtti, irodalomkritikai pályám mostani, harmadik szakaszát pedig csak azért nem fogom „túlhaladni”, mert valószínűleg nem lesz már időm hozzá... Azt hiszem, elég reális képét adtam mindannak, ami A. M.-et és M. P.-t elválasztja egymástól. Lássuk ezért most már azt is, ami e nagy különbségek ellenére mégis összeköt bennünket.

A mestereinket idézem, hogy a döntő lépést megtehessem Adrian Marino felé.

En, mint a harmincas és negyvenes évek magyar értelmiségének nagy része, Németh László „szabadegyetemeim” nevelkedtem. A regényein, drámáin, leginkább az esszéin, tanulmányain. Főként pedig az a szent megszállottsága hatott ránk, hatott rám, az a „mániája”, amellyel magyarként és a magyar ész számára igyekezett asszimilálni mindazt, ami újdonságot csak kínált a huszadik század első fele, a gandhizmustól a kor marxizmusáig, Einsteintól Freudig. Mindent meg akart hódítani népének, mindent, amit csak a korszellem kínált, s mindent kritikailag igyekezett elsajátítani, hasznosítani. És Németh László ebben a rettenetű erőfeszítésben valóságos magányossá vált, és az is maradt, aki semmit se bocsátott meg ellenségeinek, de a barátainak s a tanítványainak sem. Sohase tanított egyetemeken, de négy éven át egyedül írta a *Tanút* — és itt már Adrian Marino is eszünkbe jut, aki kilenc éven át szinte egymaga szerkesztette a *Cahiers roumains d'études littéraires*-t, amelynek a Marino nevéhez fűződő első folyama éppen most szűnt meg. De hát Marino is, akárcsak Németh László, a kor teljes esztétikai kultúráját kívánta asszimilálni románként; a román kultúrába beépítve mindazt, amit a század második fele kínál ezen a téren az emberiség közízlésének, gondolkodásának.

Remélem, senki sem ért félre. Adrian Marinónak semmi köze Németh Lászlóhoz. Marino éppen olyan mélyen román a maga alkatában, amilyen értelemben magyar Németh László a magáéban. Egyik éppen olyan román a maga univerzalizmusában, mint amennyire magyar a másik, világot átölelő szisztefuszizmusában. Továbbhaladva ezen a gondolatsoron: mindazt, ami Németh Lászlóra emlékeztet benne, Adrian Marino tulajdonképpen román mestereitől örökölte. Kedvenc irodalomtörténeti hősétől, akiről monográfiát is írt, Alexandru Macedonskitól és egyetemi mesterétől, professzorától, akinek egy ideig famulusa volt: George Călinescutól. De hát annál izgalmasabbak ezek a hasonlóságok számunkra, kolozsváriak számára. Mi mindig büszkélkedtünk azzal, hogy Apáczai Csere Jánostól Lucian Blagaig, az Erdélyi Iskola román nagyságaitól Gaál Gáborig Kolozsvárt mindig azok a szellemek adták a hangot, akik nemzetiségük lelkét a kor Európájának legértékesebb újdonságaival igyekeztek továbbnemesíteni. A világot meghatározó újdonságokkal. Ezért köszöntjük mi is 60. születésnapján azt a iasi-i férfit, aki családi körülményeinek alakulása folytán, életének egy tragikus fordulóján vált kolozsvárivá, hogy a legjobb kolozsvári hagyományok teljesedjenek ki benne. És hogy jobban megértessem magam, a Budapestre érkező Thomas Mannat köszöntő

József Attilát idézem, aki a német írófejedelemben meglátta... a fehérek közül kiemelkedő európaiat. Mi is azt mondjuk tehát Adrian Marinóról, aki élete 60 évéből több mint húszat töltött már Kolozsváron, hogy íme, a világirodalom egyik legfelkészültebb és legeredetibb román exegétája, aki ezen a sajátos úton-módon vált a mai román esztétikai kultúra egyik kiemelkedő reprezentánsává és ugyanakkor — a kolozsváriak között... európaivá. Esküdött ellensége minden lelki, művelődési impériumnak; Adrian Marino mély meggyőződése, hogy a románoknak, angoloknak, magyaroknak, oroszoknak, portugáloknak, franciáknak, németeknek, minden nemzetnek legszentebb kötelessége az együttműködés az emberiség közös művelődési kincseinek a gazdagítása terén. Így jutott el aztán Adrian Marino hermeneutikája a legnagyobb francia és magyar könyvesboltok kirakataiba — francia és magyar kiadásban —, egyik legújabb kötete pedig hozzájárult Mircea Eliadénak a mélyebb megértéséhez és sajátos módon: Eliade életművének a román kultúrába való visszaplantálásához is.

Mindezt egybevetve: mi nem a „magyarbarát” vagy francia- és angolbarát Adrian Marinót köszöntjük, mert mindezek az epithetonok csak beszűkítenek a Marino-jelenség hatáskörét. Mi azt az Adrian Marinót köszöntjük 60. születésnapján, aki tájaink legnagyobb humanistáinak s legfelvilágosultabb elméinek méltó örököse és eszméik továbbvivője. Mindebből pedig az is következik, hogy szerintünk Adrian Marino könyörtelen ellensége minden szellemi alárendeltségnek, s tántoríthatatlan híve minden nemzeti műveltség egymás mellé rendeltségének, egymásrautaltságának.

Ezért köszönhetjük őt együtt, románok és magyarok, a kolozsvári Írók Társaságának ünnepi ülésén. Adrian Marinót, a kritikus — és ezt azért hangsúlyozom, mert jól tudom, mennyire ad erre az irodalmi rangjára is. Minap a *Tribuna* hasábjain utasította ismét vissza azt az elképzelést, amely szerint irodalombíráló csak a tárcakritikák szerzője lehet, aki pedig az irodalmi eszmék bírálatát írja, az legfeljebb valamilyen irodalmár, valamiféle tudós, csak éppen kritikusnak nem tekinthető. Aki azonban figyelmesen tanulmányozta Adrian Marino eddigi életművét, Macedonski-monográfiáját, Eliade-monográfiáját, bevezetőit az irodalombírálatba, az irodalmi eszmék általa írt nagyszótárának első kötetét s intellektuális útirajzainak eddigi köteteit, az nagyon jól tudja, mennyire irodalombíráló is Adrian Marino minden rezdülésében, minden tekintetben. Ő nem híve sem a tudományoskodó bírálatnak, amely mereven elzárkózik az író, a bíráló és az olvasó irodalmi élményeitől, de visszautasítja a „tisztá” impresszionizmus megnyilvánulásait is, amelyek a szubjektívizmus egyeduralmát biztosítanák a bírálatban. Ismerem Adrian Marinónak azokat az esszéit, amelyek Călinescuhoz és Lovinescuhoz fűződő szellemi kapcsolatait határozzák meg, ugyanakkor élesen el is határolják (Marinót) a huszadik század Romániájának e két kiemelkedő irodalomkritikájától. Adrian Marino nem tekinti magát sem Călinescu, sem Lovinescu fenntartás nélküli hívének; sem impresszionistának, sem strukturalistának, de a matematikai gondolkodásra építő egyetlen kritikai irányzat rabjának sem. Nem fogad el semmiféle egyoldalúságot, semmilyen előítéletet, fenomenológiailag vizsgálja az irodalmi jelenségeket, s mindig több fronton harcba szállva törekszik új, eredeti szintézisekre. Így aztán Adrian Marino sohasem elég konzervatív a szocialista és nem szocialista realizmusok hívei szerint, az ifjú szövegélők számára viszont sohasem elég modern, nem eléggé úttörő. De hát Adrian Marino nem zárkózik el semmiféle irodalmi irányzattól, de egyikért sem áldozza fel szellemi függetlenségét. Odafigyel a szociológiai iskolák eredményeire éppen úgy, mint a formalista iskolák eredményeire, de mindből a saját tanulságait vonja le. Az Adrian Marino konklúzióit.

Ezzel pedig elértünk a kérdés lényegéig. Adrian Marino szabad szellem, aki csak azt fogadja el, ami átment már intellektusának szűrőin, amit beillesztett már gondolkodásának rendjébe. Ezért a szabadságért irigylem Adrian Marinót. Mert nem tudatlanságból, hanem mindentudásra való törekvésből fakadó szabadság. Mert egész életében hűséges tudott maradni önmagához, még abban az évtizedben is, amikor a puszta létét fenyegették. Irigylem Adrian Marinót, mert Adrian Marinónak „inkadráltatta” magát — az Adrian Marino „nevű” egyszemélyes intézetbe. Ezért kívánom neki, hogy őrizze meg nemcsak páratlan munkarejét, alkotóképességét, hanem szellemi szabadságát is az elkövetkező esztendőkből. Legyenek kedvezőek számára ezek a mi nyolcvanas éveink, mert akkor [...] számunkra is kedvezőek lehetnek. Mert képességeink, lehetőségeink elválaszthatnak bennünket — de a sorsunk közös.

Marosi Péter

CZINE MIHÁLY: NÉP ÉS IRODALOM I—II.

Negyedszázad gazdag irodalomtörténeti és irodalomkritikai terméséből ad válogatást Czine Mihály gyűjteménye. Az első, ma már ugyancsak irodalomtörténeti érvényű kritikák, 1956-ból, a *Kézfogások* című Illyés-kötetet, illetve a „fiatalok” (Sánta Ferenc, Szabó István, Moldova György, Csurka István, Kamondi — Tóth — László) prózáját mutatják be; a legutóbbiak, 1980-ból, Csoóri Sándor, illetve Farkas Árpád költői pályájára tekintenek. Czine irodalomtörténeti módszere nem a konfliktusok, a dilemmák kiélézése, hanem a szintézisteremtés igénye jellemző. Érdeklődésének előterében — mint kötetének címe is jelzi — a népi vétetési irodalom áll, a „népiesség”, főként annak XX. századi sokféle megnyilatkozása. Valójában Móríc Zsigmond prózájától ivelteti a népi törekvéseket az immár klasszikus magyar irodalomban, mintegy folytatva *Móríc Zsigmond útja a forradalmakig* című monográfiájának problémavilágát. Ebben a gyűjteményébe is felvett néhány Mórícrről szóló írást, s különösen érdekes az, amit *Móríc és a protestáns hagyományok* kapcsolatáról mond. („Móríc Zsigmond protestáns maradt a szó igazi értelmében. Puritán erkölcsű, józan magyar, aki nem tűr előítéletet, szabad, bátor tekintettel és lelkiismereti szabadsággal nézi a kérdéseket. Mindenben belső törvényeinek engedelmeskedik, az egyszer megtalált igazságtól nem tántorodik el. Egy utat ismert: mindig előre. Protestantizmus Adyéhoz hasonló: nála is »adott energia a halálig«, a kálvinizmusból ő is »a magyarságot, a teljes türelmű demokráciát«, az egészbe látó emberséget és megértést hozza és őrzi.”)

Czine tanulmányainak legvonzóbb sajátossága a jelenítő képesség, a személyesség — akár közvetlen találkozásairól ír, akár művet, életpályát jellemez. Idézzük például megismerkedésének leírását a tanulmánygyűjtemény színes Tamási-fejezetéből: „Akkoriban már ritkábban esett szó róla, pár esztendeig inkább csak a fiókjának dolgozhatott. 1953-ban aztán újabb könyve jelent meg, hamarosan egy másik is. Regényes életrajzának első kötete, a *Bölcső és bagoly* meg a 48-as Erdélyt idéző *Hazai tükör*.”

Mind a két könyvet örömmel olvastam, de még csak eszembe sem jutott, hogy írhatnék róluk. Egy nagy íróról, egy újra jelentkező nagy íróról egy kezdő? Szerencsémre Király István volt a *Csillag* főszerkesztője akkoriban, volt tanárom, s ő ismerte, mint minden diákjának, az én titkos gondolataimat is. Nagyon tudott az indulóknak is jó feladatot és elégséges kedvet adni. S nemcsak az írásmat jelentette meg, de mint már korábban Veres Péterrel, most Tamási Áronnal is összetalálkoztatott.

A találkozásnak még a részleteire is emlékszem. Akkor láttam Tamási Áront először közelről, addig csak a Gy. Szabó Béla metszetét ismertem róla, s a Nagy Imre rajzát, azokról nagyon is fiatalnak, mosolyosnak véltem. Most egy hatalmas, tetézt koponyájú emberrel foghattam kezét, boltozatos mellén csak úgy feszült a fehér ing, és virított a zöld nyakkendő. Mint egy elképzelt fejedelem — választékos polgári viseletben. Olvasta az írásom, mondta, tetszett is neki eléggé, amit írtam, már csak azért is, mert a megelőző esztendőknben nemigen szóltak róla, vagy ha igen, hát egészen más hangnemben. De azért volt benne egy kis keserűség is. Miért kell mindenkit Mórícshoz mérni — mondott valami ilyesmit. Akkor nem értettem, a mértéket én igazán a legnagyobb dicséretnek szántam. A továbbiakban leírja Czine „beszélgetésüket” egy presszóban, amely beszélgetés tulajdonképpen hallgatás volt — olyan, amelyet Tamási maga ír le, Móríc Zsigmondra emlékezve.

Az irodalomtörténész Czine Mihályt a mű mellett az alkotó ember egyénisége is foglalkoztatja, könyvet és írot nem tud, nem akar elszakítani egymástól. Csúpan egy rövid jellemést reprodukálunk igazolásként a Veres Péter-arcokból: „Gondolkodóként és íróként is: maga volt a lelkiismeret. Számontartója az álmoknak és a realitásnak, s azok gondjának is, akik nem igazgatók, tsz-elnökök, sőt brigádvezetők sem. S ez már nemcsak a gondolkodó igazságkeresése. A sziv igazságkeresése is, amiről Németh László beszél, Veres Péter belátásáról és emberbecsüléséről szólva. A szabad ember néz szembe mindennel, s emberségében sem is-

mer korlátozó határokat. Ember, akinek a becsületén, szavahitelen semmilyen időben nem esett csorba." Jellemző az is, ahogy Czine párhuzamba állítja Veres Péter szuverén gondolkodó voltát: „ilyen mértékű szuverenitással újabb irodalmunkban talán csak Lukács György és Németh László gondolkodott és fogalmazott.”

Hasonló irodalomfelfogást tükröz a gyűjtemény egész kötetnyi fejezete, amely a romániai, a csehszlovákiai, a jugoszláviai magyar irodalomról szól. Lényegében itt is annak a hagyománynak a folytatását keresi és találja meg, amelyet Ady és Móricz Zsigmond neve fémjelez. (*Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1981.*)

K. L.

ROLLA MARGIT: A FIATAL KAFFKA MARGIT

A Kaffka Margit-kutatás a költőasszony születésének centenáriuma (1980) alkalmából felélenkült. Rolla Margit monográfiája a legkevésbé ismert területet fogja át. Kaffka Margit életének nagykarolyi és szatmári mozzanatait tárja fel leveldokumentumok alapján, de az életrajzi tények utalnak írói érzékenységének bontakozására is. Nagykarolyban jelent meg első munkája, tizennégy éves korában, a VI. gimnazisták diáklapjában. S mikor a fiatal leány „összeszorított szájú versei” a szatmári és nagykarolyi lapokban megjelentek, édesanyja elküldte azokat apai nagyanyja testvérének, Lauka Gusztávnak, a Petőfi Társaság tagjának (Petőfi egykori barátjának), mondana róluk véleményt. Lauka Gusztáv, az akkor már hírneves író ezt válaszolta: „Nem rosszak a lányod versei, húgom, sőt szépek és egészen jók. De hát minek írni egy nőnek?... Kár volna, ha nem a főzőkanál mellett maradna meg...”

Kaffka Margit más utat választott. „Hályogtalan szemmel” — amint Schöppflin Aladár mondotta róla — nézett szét a világban, s ébresztette a szunnyadó asszonylelleket. S Móricz Zsigmond is lelkesen fogadta líráját és prózáját: „Így férfi nem írt még soha: ez az igazi asszonylélek specialis hangja.”

Rolla Margit, a Nagyváradról elszármazott költő, író, irodalomtörténész fél századon át követte-kutatta a fiatal Kaffka Margit életfolyamát a „szétfutó időben”, hogy életének apró mozzanatait összefüggő egészébe rakja össze. S így jut el a kegyetlen vég jelzéséig (1918), a Farkasréti temetőig, ahol egy sírban nyugszik a 38 éves költőasszony fiával, a 12 éves Fröhlich Lászlóval; mindkettőjüket egyszerre ragadta el a spanyolláz. (Kaffka Margit második férje, Bauer Ervin orvosbiológus Balázs Béla testvéröccse volt.)

Hűsz — jobbra maradó értékű — kötettel gazdagította a magyar irodalmat; máig a legkiemelkedőbb magyar nőíróként értékeli az irodalomtörténet. Kaffka Margit Nagykarolyban született (az egykori szülőháza helyén levő épületen felirat jelzi: „Ebben a házban született Kaffka Margit író (1880—1918)”; a szatmári irgalmasnővéreknél szerzett tanári diplomát. Rolla Margit eddig ismeretlen negyvennégy (44) korabeli Kaffka Margit-levél közlésével fehér foltot tüntet el az íróasszony leánykori életének és szellemi tájékozódásának mindeddig alig ismert korszakából. Ezek a levelek, bár előrevetítik a későbbi lázadó, szabadságra és önállóságra vágyó író nő határozottságát, inkább még a maga személyiségét kereső nő lelki világába nyújtanak betekintést. Eleinte szűk az ösvény, amelyen szellemi érdeklődése lépésről lépésre képes haladni, de hamarosan felismeri helyét és lehetséges szerepét; az elsők között vállalja az irodalmi megújulás ügyét, és Ady hatására ráébred, hogy nemcsak az intellektuális szabadság kivívása került a történelem napirendjére, de a társadalmi átalakulás is.

Jellegzetes: a negyvennégy levél telistele van azokkal az impresszionista színhatásokkal, amelyek az érett író műveit (verseit, prózáját) jellemzik. A szökepek mámorja, a jelzők torlódása, a hangulatok eluralkodása ezekben a korai valóságokban is fellelhető.

A közzétett levélrészleteknek különleges jelentőséget ad az, hogy felidéznek a századvég érlelt nyugtalanságát, ami a legbizalmasabb levélközlésekből is kisu-gárzik. Kaffka Margit már ekkor úgy érzi: a korabeli asszonyok elháríthatatlan feladata, hogy elérjék képességeik és lehetőségeik felső szintjét: „a legtöbb lenni, ami csak lehet.” Ez a leánykori program valósult meg életművében, amelyet száz esztendő múltán is számon tart az irodalmi emlékezet és a művészi érdeklődés. (*Akadémiai Kiadó. Bp., 1980.*)

R. I.